

Työttömän toiminta- ja työkyvyn hyvä arviointikäytäntö terveydenhuollossa

Kirjoittajat:

Vuokko Aki, LL, työterveyshuollon erikoislääkäri ja työlääketiede

Juvonen-Posti Pirjo, LL, kun-PD, kuntoutuksen erityispätevyys

Kaukiainen Ari, LT, dos., työterveyshuollon ja työlääketieteen erikoislääkäri

Julkaistu 27.2.2012 / tarkistettu 7.1.2016

Kommentoinut ja hyväksynyt: TOIMIA/Työikäisten toimintakyky -asiantuntijaryhmä

Tiivistelmä

Menettelytapasuositus työttömän toiminta- ja työkyvyn arvioinnista on tarkoitettu avuksi terveydenhuollon ammattilaisille suunniteltaessa etenemistapaa ja valittaessa yksittäisiä toimintakyvyn arviointimenetelmiä.

Työttömien toiminta- ja työkyvyn arviointia tulee tehdä kaikissa työttömyyden vaiheissa ja terveydenhuollon eri toiminnoissa. Erityisesti syrjäytymisriskissä olevat työttömät tulee tunnistaa ja ohjata tarvitsemiinsa terveyspalveluihin. Pitkittyvässä työttömyydessä monet terveydelliset riskit lisääntyvät ja sairauksien hoidon ja kuntoutuksen tarve voi jäädä tunnistamatta. Lisäksi hoidon ja kuntoutuksen toteutus voi olla haasteellista. Toiminta- ja työkyvyn arvioimisen tavoitteena on hoidon ja kuntoutuksen tarpeen ja työllistymismahdollisuuksien arviointi.

Terveydenhuoltolain (1326/2010) mukaan kunnan on järjestettävä terveystarkastukset myös nuorille ja työikäisille työttömille. Työterveyshuoltolain (1383/2001) ja asetuksen (708/2013) mukaan työttömyyden uhatessa työterveyshuollon tulee antaa tietoa, neuvontaa ja ohjausta työntekijöille, työyhteisölle ja työorganisaatioitasoille.

Työttömyyden alkuvaiheen toimet ovat myös erittäin tärkeitä. Arviointia tulee tehdä työterveyshuollossa jo irtisanomisaikana tai terveyskeskuksessa heti työttömyysjakson alussa. Kuntoutussuunnitelma uudelleen työllistymisen tueksi tulee laatia erityisesti työntekijöille, joiden työkyky on pitkäaikaisesti ollut alentunut. Tavoitteena on työttömäksi jäävien mahdollisimman nopea uudelleentyöllistyminen ja näin pitkäaikaistyöttömyyden estäminen. Suositus sisältää yksittäisiä arviointimenetelmiä, jotka soveltuvat työttömien työ- ja toimintakyvyn arviointiin.

Sisällys

1 Toimintatapa	3
2 Toimintakyvyn arviointimenetelmät	5
3 Mitä työtön henkilö voi tehdä itse?	7
4 Yhteenveto.....	7

1 Toimintatapa

Suosituksen tavoitteena on työttömien toiminta- ja työkyvyn aktiivinen arviointi terveydenhuollossa ja arvioinnin painopisteen siirtäminen työttömyyden alkuvaiheeseen. Arvioinnin tavoitteena on tunnistaa työ- ja toimintakykyä heikentävät tekijät, estää työttömyyden pitkittyminen ja tukea työelämään sijoittumista ja nopeaa työllistymistä varhaisvaiheen kohdennetuilla toimenpiteillä. Terveystarkastustoiminnan keskeisenä osana tulee olla toiminta- ja työkykyarvio -ajattelu. Työttömien terveystarkastuksia ja toimintakyvyn arviota tulee tehdä myös pitkäaikaistyöttömille.

Terveydenhuollon ammattilaisen tulee arvioida toiminta- ja työkykyä kokonaisvaltaisesti jo työterveyshuollossa työntekijän irtisanomisaikana tai terveyskeskuksessa viimeistään työttömyyden alkutilanteessa. Arvioinnin pohjalta laaditaan tarvittaessa työllistymistä tukeva kuntoutussuunnitelma ja ohjataan hoitoon tai kuntoutukseen. Näin työllistymisen tukitoimet voidaan suunnitella ja käynnistää viiveettä.

I. Työttömyyden uhatessa

Työterveyshuollon tulee antaa tietoja, neuvontaa ja ohjausta työttömyyden uhatessa sekä yksittäisille työntekijöille että työpaikoille. Irtisanomisaikana kartoitetaan, onko suora uudelleentyöllistyminen mahdollista vai tarvitaanko työnhaun rinnalla kuntoutustoimenpiteitä.

II. Työttömyyden aikana

Työttömän toiminta- ja työkyvyn arviointitarve tulee tunnistaa viimeistään työttömyyden kestänyt yhtäjaksoisesti kolme kuukautta. Tällöin ohjataan em. henkilöt terveystarkastukseen tai toiminta- ja työkyvynarviointiin.

Terveystarkastuksen tarve on arvioitava jokaisen työnhakijan kohdalla työ- ja elinkeinotoimistossa (TE-toimisto) ensimmäisessä haastattelussa, joka on kahden viikon kuluessa työnhakijaksi ilmoittautumisesta. TE-toimisto ohjaa työnhakijan tarvittaessa terveystarkastukseen ja lääkärin vastaanotolle hakemaan lääkärinlausuntoa työkyvystä.

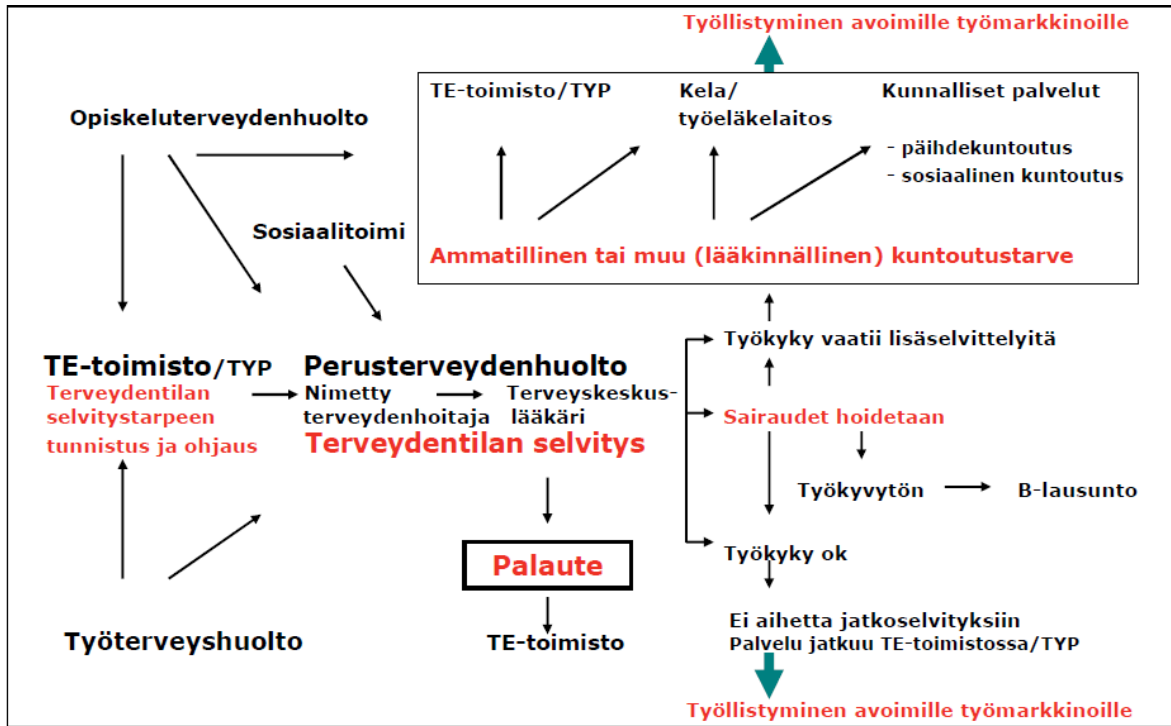
Terveydentilan selvittäminen tulee olla terveydenhuolto-henkilöstön tekemä ja sisältää vähintään terveydenhoitajan tarkastuksen. Perusterveydenhuollon nimeämät terveystarkastusten tekijät tulee olla myös tiedossa TE-toimistossa.

Terveystarkastuksen tavoitteena on selvittää henkilön terveydentilaa, arvioida mahdollisia toimintakyvyn rajoituksia ja, mitä tukea tai jatkoselvittelyitä on tarpeen toteuttaa. Johtopäätöksissä tulee kuvata arvio jäljellä olevasta toimintakyvystä, esim. mihin henkilö pystyy mahdollisista rajoitteista huolimatta. Lisäksi tulee arvioida miten toimintaesteitä voidaan poistaa. Arvio uudelleentyöllistymisessä huomioon otavista toimintakyvyn mahdollisuuksista ja rajoituksista tarvitaan tehtäessä kuntoutusmahdollisuuksia, hoitoa ja työkykyä koskevia johtopäätöksiä.

Työttömien terveyden ja työkyvyn tukeminen edellyttää perusterveydenhuollon, sosiaalitoimen sekä työ- ja elinkeinohallinnon (TE-toimisto) ja Kelan tiivistä yhteistyötä, jotta kullekin työttömälle löydetään sopivat ratkaisut. TE-toimiston tehtävänä on tukea työttömän työllistymistä ja etsiä hänelle terveydentilaan soveltuvaa työtä. Kela arvioi työttömän tilannetta sairaus- ja työkyvyttömyysetuuksien sekä kuntoutuksen näkökulmasta ja sosiaalitoimi toimeentulon ja sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta.

TE-toimiston tehtävänä on tukea henkilöä löytämään työkykyä vastaava työ tai koulutus, jossa vammasta tai sairaudesta on mahdollisimman vähän haittaa. Vuoden 2013 alussa voimaan tulleessa laissa julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta (916/2012) ei enää ole henkilön työkykyä koskevia määritelmiä, mikä helpottaa myös niiden henkilöiden palveluihin pääsyä, joilla vamma tai sairaus vaikeuttaa työllistymistä. TE-toimiston tulee kutsua toimialueensa kunnat ja Kelan sopimaan työttömän työkyvyn arviointiin liittyvistä yhteistyökäytännöistä. Myös kunta voi olla aloitteellinen neuvonpidon käynnistämisessä.

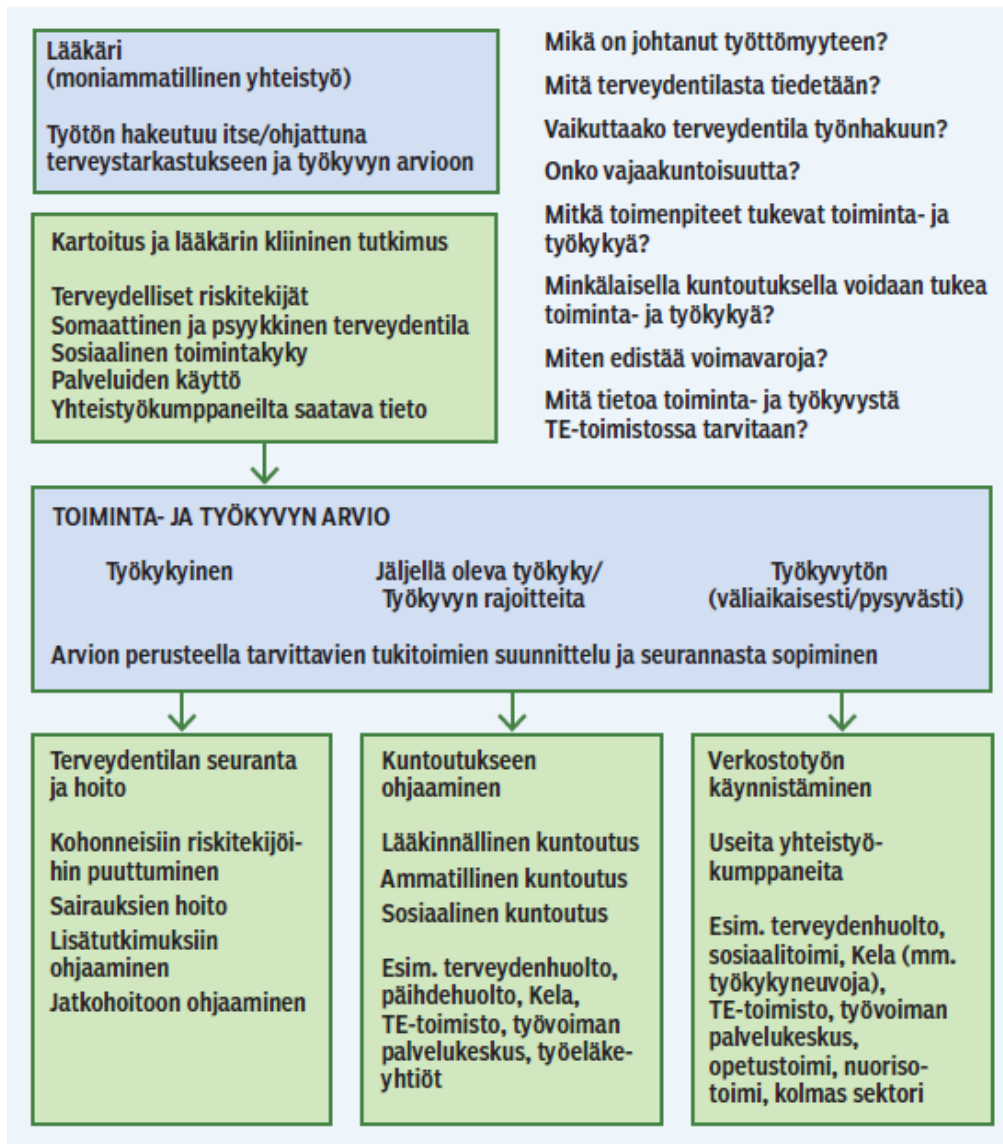
Uuden 1.1.2015 voimaan astuneen lain tavoitteena on edistää työttömien työllistymistä tarjoamalla heille palvelutarpeen mukaisia palveluja (Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta 1369/2014). TE-toimisto, monialainen yhteispalvelu (TYP), Kela tai sosiaalitoimi voi ohjata työttömän kunnan terveydenhuoltoon, jos työttömällä ilmenee terveyteen liittyviä ongelmia. Suositeltavaa yhteistyökäytäntöä on kuvattu tarkemmin työttömien työkyvyn arviointia ja terveystarpeita suunnitelleessa ryhmässä (TEM 2011b, kuva 1).

KUVA 1. Työttömän ohjautuminen terveystarkastukseen ja työkyvyn arviointiin (mukailtu, Työttömien työkyvyn arviointi- ja terveystarpeita, Työ- ja elinkeinoministeriö 2011).

2 Toimintakyvyn arviointimenetelmät

Lähtötilanteen arvio ja kartoitus vaikuttavat arviointimenetelmien valintaan (kuva 2). Tarvittavat muut toiminta- ja työkyvyn arviointimenetelmät valitaan henkilön toiminta- ja työkyvyn alenemisriskin mukaan. Muusta palveluverkostosta saatava tieto esim. havaitusta tukitarpeesta on syytä huomioida terveydenhuollon ammattilaisen tehdessä toimintakykyarviota. Kuntoutussuunnitelmaa laatiessa tulee huomioida työttömyyden kesto. Moniongelmaisissa tilanteissa tai pitkäaikaistyöttömillä selvitykset ja jatkotoimet voivat vaatia intensiivisempää palveluohjausta ja verkostotyötä.

KUVA 2. Työtön lääkärin vastaanotolla (Vuokko ym. 2011).

Tässä suosituksessa esiteltävien yksittäisten arviointimenetelmien valinnan lähtökohtana ovat olleet työkyvyn arvioinnin ja varhaisen työkyvyn aleneman kannalta keskeiset toimintakyvyn osa-alueet ja yleisimmät työkyvyttömyyttä aiheuttavat kansantaudit, kuten mielenterveyden häiriöt, tuki- ja liikuntaelämistön ja hengitys- ja verenkiertoelämistön sairaudet. Sairausryhmistä ja oireista on keskitytty niihin, joiden merkitys on suurin työkyvyn ja pitkittyvän työttömyysriskin kannalta. Menetelmien valinnan kriteerinä on ollut näyttö menetelmien pätevydestä työ- ja toimintakyvyn arvioinnissa ja työkyvyn muutosten ennustamisessa.

Taulukossa 1 luetellaan suositeltavat menetelmät, jotka tällä hetkellä ovat TOIMIA-tietokannassa ja soveltuvat työttömien toimintakyvyn arviointiin. Toisessa sarakkeessa mainitaan se TOIMIA-tietokannassa oleva menettelytapasuositus, johon menetelmä myös liittyy ja kuvataan menetelmien käyttöä eri yhteyksissä.

TAULUKKO 1. Työttömän toimintakykyarviossa käytettäviä menetelmiä TOIMIA-tietokannassa.

TOIMIA-tietokannassa oleva menetelmä	TOIMIA-tietokannan menettelytapasuositus
Työkykyindeksi (TKI) * TKI:n yksittäiset kysymykset 1 ja 6 (työkykypistemäärä ja oma arvio työkyvystä kahden vuoden kuluttua) **	Työkyvyn alenemisen varhainen tunnistaminen työterveyshuollossa (päivittyä vuoden 2016 aikana) * Työttömyyden kesto huomioitava TKI:n tulkinnassa. (Holm ym. 2006, Vuokko ym. 2011) ** Ennustaa työllisillä sairauspoissaolojen todennäköisyyttä (Tuomi ym. 2006, Lindberg ym. 2009, Falkenberg ym. 2009).
BDI-21 Kaksi kysymystä masennuksesta GAD-7 SOFAS	Mielenterveysongelmiin liittyvä toimintakyvyn arviointi
Kognitiivisen toimintakyvyn arvioinnin portaittainen eteneminen, haastattelu ja havainnointi	Työikäisten kognitiivisen toimintakyvyn hyvä arviointikäytäntö
AUDIT -kysely	Päihdeongelmaisen neurologisen ja kognitiivisen toimintakyvyn hyvä arviointikäytäntö
NYHA-luokitus PEF-mittaus Energeettisen kuormittavuuden arviointi työssä Epäsuora, pulssijohteinen submaksimaalinen ergometritesti Kliininen rasisuskoe Spirometria Spiroergometria	Menettelytavat hengitys- ja verenkiertoelimistön toimintakyvyn arvioinnissa
Kehon painoindeksi (BMI) Eteenkurotus istuen Istumaannousutesti Koettu tasapaino Kyykistystesti Selän sivutaivutus Toiminnallinen tasapainotesti Yläraajojen dynaaminen nostotesti	Suositus tuki- ja liikuntaelinten ja motorisen toimintakyvyn mittaamisesta osana työkyvyn arviointia ja seurantaa

Taulukossa 2 luetellaan lisäksi menetelmiä, joita kirjallisuuden perusteella työttömien toimintakyvyn arvioissa tarvitaan, mutta joita ei ole tällä hetkellä vielä kuvattu TOIMIA-tietokannassa (Vuokko ym. 2011).

TAULUKKO 2. Työttömän toimintakykyarviossa käytössä olevia muita menetelmiä.

Menetelmä	Lisätietoja	Muuta huomioitavaa
Vyötärön ympärysmittaus DM-riskitesti	Terveystieteiden tutkimuskeskuksen ja suojaavien elämäntapojen kartoitus kts. Vuokko ym. 2011, taulukko 3.	
Oppimisen erityisvaikeudet seulontamenetelmä	Korkeamäki ym. 2010	www.opioppimaan.fi
"Tyypillisen päivän kuvaus" – haastattelu Sosiaalinen toimintakyvyn haastattelu Palveluiden käytön kartoitus	Vuokko ym. 2011, taulukko 3 Vuokko ym. 2011, taulukko 4 Vuokko ym. 2011, taulukko 5	
Melba, IMBA	Laurinkari ym. 2010	
Verkostoneuvottelu (toimintatapa)	Vuokko ym. 2011,	Palveluverkostosta saatava tieto esim. havaitusta tukitarpeesta tuo näkökulmia terveydenhuollon ammattilaiselle toimintakykyarvioon.

3 Mitä työtön henkilö voi tehdä itse?

Työttömälle henkilölle tarkoitettu kattava yhteenveto työkykyä ja työllistymistä tukevista palveluista ja omista keinoista niiden edistämiseksi on koottu Terveenä työttömyydestä -oppaaseen, joka on saatavissa sähköisenä pdf-julkaisuna (Pylkkönen ym. 2010). Oman arvion merkitys on korostumassa (Kerätär ym. 2014; Kurvinen ja Jolkkonen 2015).

4 Yhteenveto

Ei ole olemassa yksittäistä testiä tai menetelmää, jolla havaitaan toimintakyvyn aleneminen jo varhaisessa vaiheessa. Tietoa on kartoitettava eri tavoin. Osa tässä suosituksessa mainituista menetelmistä toimii seulana toimintakykyä alentavien tekijöiden tunnistamisessa. Keskustelu ja vuorovaikutus ovat kyselyjä tärkeämpiä työ- ja toimintakyvyn edistämisen ja sen alenemisen havaitsemisessa. Arviota täydennetään tarvittavilla mittauksilla ja kliinisillä tutkimuksilla. Työttömillä hoito- ja kuntoutustarve on kuitenkin voinut jäädä aiemmin tunnistamatta, jolloin voidaan tarvita enemmän tutkimuksia ja jatkohoitoon ohjausta kuin työllisillä. Työttömien työ- ja toimintakyvyn arviointiin tarkoitettuja mittareita ja arviointikäytäntöjä kehitetään useissa eri hankkeissa.

Terveydenhuollossa toimintakyvyn arviointi kuuluu jokaiseen vastaanottotilanteeseen ja osaksi kaikkea päätöksentekoa. Työttömän toimintakykyä arvioitaessa ajattelumalliksi on esitetty "työttömän Fit Note" -ajattelumallia, jossa korostetaan jäljellä olevan toiminta- ja työkyvyn kuvaamista. Arviossa kuvataan mihin henkilö pystyy mahdollisista rajoitteista huolimatta ja miten mahdollisia toimintaesteitä voidaan poistaa. Johtopäätökset esim. TE-toimistolle tulee kuvata tästä näkökulmasta (Vuokko ym. 2011: taulukko 2). TE-toimistossa tarvitaan kuvaus, miten työnhakijan työ- ja toimintakyky vaikuttaa työllistämistoimenpiteisiin yleiskielellä, ts. palautteessa tulee välttää esim. lääketieteen erikoissanastoa.

Työttömän terveydentilan selvitystarpeen systemaattinen arvio kuuluu TE-toimistolle, mutta aloitteen arvion tekemiseksi voi tehdä myös henkilö itse tai selvitystarve voidaan todeta terveys- tai muissa palveluissa. Terveydenhuollossa on tärkeää muistaa, että henkilön terveydentilaa koskevaa tietoa ei saa ilman asiakkaan suostumusta luovuttaa esim. TE-toimistoon. Suostumus tietojen luovuttamiseen on syytä pyytää kirjallisena.

Suositus pohjautuu vertaisarvioituun Lääkärilehden artikkeliin (Vuokko ym. 2011).

Kiitokset suositusluonnoksen 2012 kommentoinneille asiantuntijoille:

Ritva Akila, neuropsykologian erikoispsykologi
Taina Era, hankesuunnittelija
Aino-Marja Halonen, vastaava työterveyshoitaja
Tiina Huusko, kuntoutuspäällikkö
Vappu Karjalainen, erikoistutkija
Raija Kerätär, erikoislääkäri
Seppo Koskinen, tutkimusprofessori
Hanna-Mari Lempola, projektipäällikkö
Harri Lindholm, erikoislääkäri
Ulla Mattelmäki, lääkintöneuvos
Anu Niemi, ylilääkäri
Tiina Pensola, tutkimus- ja kehittämisspäällikkö
Keijo Piirainen, tutkiva yliopettaja
Peppi Saikku, tutkija
Päivi Sainio, tutkija
Ulla Salmelainen, erikoistutkija
Esa-Pekka Takala, tiimipäällikkö
Tiina Telakivi, asiantuntijalääkäri
Katinka Tuisku, ylilääkäri
Patrik Tötterman, ylitarkastaja
Jukka Vuori, tutkimusprofessori

5 Lähteet

Falkenberg A, Nyfjäll M, Bildt C, Vingård E. Predicting sickness absence – are extended health check-ups of any value? Comparisons of three individual risk models. *J Occup Environ Med* 2009;51:104-111.

Holm P, Jalava J, Ylöstalo P. Työttömien työkyky vuonna 2005. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 2006;308:4–39.

Kerätär R, Taanila A, Härkäpää K, Ala-Mursula L. Sairauslähteisestä työ- ja toimintakyvyn arvioinnista monialaiseen arviointimalliin. *Duodecim* 2014;130:495-502.

Korkeamäki J, Reuter A, Haapasalo S. Aikuisten oppimisvaikeuksien tunnistus, arviointi ja kuntoutus. Opi oppimaan -hankkeen toimeenpano ja tulokset. *Kuntoutussäätiön työselosteita* 2010;40:70–80.

Kurvinen A, Jolkkonen A. Työllistymisen voimavarat -mittarin kokeilun tulokset. Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia Itä-Suomen yliopisto. 2015. Saatavissa: http://www2.uef.fi/documents/1145887/1146339/raportti3_2015C.pdf/6c739bfb-2f9c-4bfb-9e7f-f4f70bd7d80b

Laurinkari J, Poutanen V-M, Nevalainen M. IMBA- ja Melba - työkyvyn arviointivälineiden toimivuus Suomessa. *Tutkimus välineiden käyttäjien kokemuksista. Kuntoutus* 2010;2:4–17.

Lindberg P, Josephson M, Alfredsson L, Vingård E. Comparisons between five self-administered instruments predicting sick leaves in a 4-year follow-up. *Arch Occup Environ Health* 2009; 82:227-234.

Pylkkönen M, Vuori J, Kääriäinen M. Terveenä työttömyydestä -opas. Miten hallitset elämäntilanteesi? Edita Prima Oy 2010. Saatavissa: http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/00_julkaisut/terveena_tyottomyydesta.pdf

Tuomi K, Seitsamo J, Ilmarinen J. Työkyvyn moninaisuus ja työkykyindeksi. Kirjassa: Gould R, toim. Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000 -kyselyn tuloksia. Helsinki: Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos, Kansanterveyslaitos, Työterveyslaitos, 2006, s.197–222.

Työ- ja elinkeinoministeriö. Ohje työttömien työkyvyn arviointi- ja terveystalviin ohjaamisesta. 2011a. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/normi/540001/>

Työ- ja elinkeinoministeriö. Työttömien työkyvyn arviointi ja terveystalvi. Työryhmän raportti. TEM-raportteja 2011b;10:4–35.

Vuokko A, Juvonen-Posti P, Kaukiainen A. Miten lääkäri arvioi työttömän toimintakykyä? *Suomen Lääkärilehti* 2011;66:3659-3666.